

HORST KÄCHELE

PSYCHOTERAPEUTICKÝ VÝZKUM
V PRŮBĚHU JEDNOHO STOLETÍ

-

ANGAŽOVANÁ
BILANCE

redigovaná komentovaná série přednáškových fólií

konference DKPM
Berlín, podzim 1999

Horst Kächele:
Psychotherapeutische Forschung über ein Jahrhundert – eine engagierte Bilanz.
Berlín 1999 - Bratislava 2000

Český překlad: Dan Pokorný, 2000

1895

FREUDOVY & BREUEROVY PŘÍPADOVÉ STUDIE

Na počátek psychoterapeutického výzkumu tohoto století kladu v roce 1895 uveřejněné „Studie o hysterii“ jednoho vídeňského internisty a jednoho vídeňského nervového lékaře.

Napůl jako udivení, napůl jako sebeospravedlňování zní Freudův poukaz, že lékařské zprávy „*se čtou jako novely a tím takřikajíc pozbývají vážného ražení vědeckosti*“ (G.W. 1, str. 227).

Dora, malý hans, vlčí muž získali vysoce ceněný status prototypů: bohužel bylo vytvořeno jen velmi málo nových modelů.

Proč tomu tak je, proč se jimi nestali ani „malý Richard“ Melanie Kleinové, ani Argelanderův „letec“, to se nedá lehce odpovédět.

Oprávněný jest poukaz Rapaportův:

„Vzhledem k chybějícím pravidlům pro klinický výzkum zůstává většina důkazového materiálu teorií na fenomenologické a anekdotické úrovni, byť rozsáhlost materiálu mu propůjčuje zdánlivý dojem objektivní platnosti.“

(Rapaport 1970, str. 116)

1918

FREUD NA BUDAPEŠŤSKÉM KONGRESU

Pro sociálně-politické zakotvení a vývoj psychoterapie v SRN nabyl na významu tento Freudův poukaz:

Jednou se probudí svědomí společnosti a upomene ji, že chudý má stejné právo na pomoc v duševní oblasti, jako dnes už má v oblasti život zachraňující chirurgie. A že neurózy zdraví lidu neohrožují o nic méně než tuberkulóza a že stejně tak nemohou být ponechány v bezmnocné péči jednotlivého laika...

Pak budou tedy založena zařízení a odborné ústavy, v nichž budou zaměstnáni psychoanalyticky vzdělaní lékaři (Freud 1919a).

Založením berlínského Institutu se toto proroctví naplnilo.

1930

ZPRÁVA O ČINNOSTI BERLÍNSKÉHO INSTITUTU

Ke zdůvodnění činnosti institutu uvedl Simmel následující, dnes stále ještě platnou úvahu:

„Kdo kdy bude moci spočítat, kolik peněz zdravotní pojišťovny zbytečně vyhadzují za předpisy při všech těch tak zvaných psychopatiích, to znamená ve skutečnosti při neurozách ... kdo kdy bude moci spočítat, jak velké finanční sumy vydaly pojišťovny pro nemocné, kteří vždy znovu opakovaně onemocní, protože jejich skutečné neurotické poruchy nejsou diagnostikovány ...“

(Simmel 1930)

Otto Fenichel přinesl ve své zprávě o 721 započatých analytických terapiích první velkou a důkladně založenou evaluaci.

Diagnosticko-specifický výběr výsledků podává informace pro jednotlivé typy poruch:

Poruchy	započato	předčasně ukončeno	nezlepšení	zlepšení	velmi zlepšení	uzdravení
Hysterické	105	31	6	22	21	25
Schizoidní	45	26	8	8	2	1
Nutkavé	106	35	6	18	26	21

1935

BRITŠTÍ PRŮKOPNÍCI

V německé literatuře zůstali prakticky bez povšimnutí dvě studie o výsledcích psychoterapie:

Luff M. C., Garrod M. (1935).

The after-results of psychotherapy in 500 adult cases.

Brit. Med. J. 2: 54-59

Neustatter W. L. (1935).

The results of fifty cases treated by psychotherapy.

Lancet. 1: 796-799

1942

KATAMESTICKÁ ŠETŘENÍ V REICHOVĚ INSTITUTU

Všeobecně neznámá (nebo ne?) je Boehmova studie ke sběru a vyhodnocení katamestických dat uveřejněná v Zentralblatt für Psychotherapie v historicky temném období.

Nicméně: 419 psychoanalytických případů – kdo kdy četl tuto práci?

1942

CARL R. ROGERSŮV
ELEKTRICKÝ ZÁZNAM INTERVIEW

Vedle první učebnice „Counseling and Psychotherapy“ publikuje Rogers metodicky důležitý článek:

„The use of electrically recorded interview
in improving psychotherapeutic technique“

Tím etablovala rogersovská terapie jako první
junktum vzdělávání a výzkumu.

V následujících desetiletích převzala rogersovská psychoterapie
s programem základních veličin (Tausch) v SRN vedoucí roli ve
výzkumu orientovaném na proces a výsledek.

Rogersovská terapie se prezentuje jako třetí cesta (vedle psychoanalické a
behaviorální terapie) zastupující humanisticky orientované psychoterapie
na obtížné cestě k psychoterapeutickým směrnicím.

S fundamentální kritikou ovšem přichází Sachse (1992) se svojí
„cílově orientovanou rogersovskou terapií“
(„Zielorientierte Gesprächstherapie“).

1952

HANS-JÜRGEN EYSENCKOVA FILIPIKA

**„Dvě třetiny všech neurotiků, kteří zahájí terapii,
se zlepší během dvou let;
pacientů bez terapie se zlepší stejný počet.“**

Tato práce přispěla rozhodujícím způsobem ke kritickému vědomí o komplexních problémech, spojených s evaluací v psychoterapii.

Teprve před nedávnem byly Eysenckovy nálezy
„postaveny z hlavy na nohy“:

McNeilly C, Howard K (1991).

The effects of psychotherapy: An reevaluation based on dosage.

Psychotherapy research 1: 74-78

1953

MOWREOVO KOMPENDIUM
K PROCESUÁLNÍMU VÝZKUMU

První kompendium k metodám procesuálního výzkumu je u nás jen málo známé: v německých se sotva kde najde jeho exemplář.

Mowrer O (Ed.) (1953).

Psychotherapy: Theory and Research.

Ronald Press. New York.

1954

MENNINGENSKÝ PROJEKT

Menninger-Foundation, psychoanalyticky orientované terapeutické centrum v Topeka/Kansas, iniciovala naturalistickou studii o psychoanalyticko-psychoterapeutickém léčení chronických těžce nemocných pacientů.

„jedna z nejvýznamnějších doposud provedených terapeutických studií... vizionářský vědecký podnikavý duch, spojený s obdivuhodnou předvídavostí, s podmanivě logickým plánem experimentu, dodržovaným po více desetiletí, a s přímo neuveritelnou produktivitou...“

(Grawe 1994)

Obrovské komplimenty a pak zničující kritika výsledků v jednom!

1959

BEHAVIORÁLNÍ TERAPIE

„V roce 1959 razil H.-J. Eysenck pojem behaviorální terapie k označení nového přístupu k léčení neurotických a někdy dokonce psychotických poruch... Tento přístup je založen na zásadních experimentech týkajících se učení u člověka a u zvířat a na novějších psychologických teoriích.“

Z předmluvy k německému vydání

Eysenck & Rachman: Neurózy – příčiny a metody léčení.

VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften 1965.

V sedmdesátých letech bylo mnoho sporů, ideologických a mocensko-politických: mohutný proud empirických studií v oblasti klinické psychologie signalizoval neobyčejný růst.

V roce 1971 jsou již v odborné literatuře rozlišovány:

- counterconditioning
- operantní učení
- self-management
- učení na modelu

1962

DVA HRDINOVÉ SRN

Johannes Cramerius a Annemarie Dührssen navazují na své dřívější katamnestické studie. Samotný Eysenck cituje pochvalně Crameriovu „desetiletou follow-up studii“ následujícím způsobem:

„The large number of cases used (over 600) and the exceptional care taken over the investigation, as well as the exemplary success of tracing patients, make this study a very important source for the study of the time-course of neurotic disorder.“

(Eysenck 1971, str. 578)

Následné šetření 1004 pacientů po analytické terapii, provedené AOK-poliklinikou pro psychogenní poruchy (AOK = všeobecná místní zdravotní pojišťovna), se mělo ukázat jako významné pro jednání se zdravotními pojišťovnami. Ještě dnes patří k nejcitovanějším studiím.

Dührssen A.M., Jorswieck E. (1965).

Eine empirisch-statistische Untersuchung zur Leistungsfähigkeit psychoanalytischer Behandlung.

Nervenarzt 36: 166-169

1962 – 1964 – 1966 – 1968

VÝZKUM V PSYCHOTERAPII

American Psychological Association (APA) sponzoruje tři konference „Výzkum v psychoterapii“ (1962, 1964 a 1966).

Protože se těchto konferencí smějí zúčastnit jenom vybraní etablovaní výzkumníci, podněcují dva mladí vědci, Ken Howard a David Orlinsky, založení nového vědeckého sdružení.

V roce 1968 je v Chicagu ustanovena
Society for Psychotherapy Research.

Mezinárodní sdružení vstupuje v roce 1975 na britskou půdu, v roce 1987 na evropský kontinent. Konference SPR 1987 v Ulmu vede k rostoucí viditelnosti výzkumníků ze SR Německa v anglo-americkém jazykovém okruhu.

Dnes je SPR s 1300 členy z 27 zemí „truly international“.

1971

BIBLE

V roce 1971

Allen E. Bergin (Brigham Young University in Utah)

&

Sol L. Garfield (Washington University in St. Louis)

vydávají

„Handbook of Psychotherapy and Behavioral Change“.

V letech 1978, 1986, 1994 následují další vydání.

Kdo se stane následníkem, je otevřené.

Němečtí autoři v prvním vydání téměř úplně chybí (výjimky tvoří Cramerius, Dührssen, Fenichel, Tausch); ve 4. vydání jsou jmenováni alespoň vedoucí představitelé jako Grawe & Hahlweg pro behaviorální terapii, Meyer & Kächele za psychoanalýzu, Biermann-Ratjen, Czogalik, Eckert, Speierer & Tausch za rogersovskou terapii. Ale reprezentativní pro výzkum v SRN tento úsporný výčet v žádném případě není.

V čem to asi vězí?

SEDMDESÁTÁ LÉTA

MODEL KOŇSKÝCH DOSTIHŮ DIFERENCOVANÉ STUDIE TYPU PROCES-VÝSLEDEK

Dostihy na krátké vzdálenosti vznikly z nouze o léčebná zařízení.
Jejich průkopníky byli:

Ferenczi, Alexander, Deutsch, Lindenmann, Bellak, Malan, Balint, Sifneos a mnozí další.

Behaviorální a rogersovská terapie nastoupily do tohoto souboje
jako explicitně krátkodobě koncipované terapie;
psychoanalýza se to musela teprve naučit.

V kombinaci s výzkumem vybraných procesuálních veličin
stojí mnozí ve startovních boxech:

Studie Philadelphia Temple University:
Behaviorální terapie versus psychoanalýza
(Sloane et al. 1975)

Hamburg, diferencovaná psychoterapie:
Behaviorální terapie versus rogersovská terapie
(Grawe 1976)

Hamburský experiment s krátkodobou terapií:
Rogersovská terapie versus psychoanalýza
(Meyer 1981)

1977

MEGAPROJEKT

Morris Parloff & Irene Waskow-Elkin startují
NIMH Treatment of Depression Collaborative Research Program
(NIMH = National Institute of Mental Health),
aby:

- a) demonstrovali realizovatelnost kontrolovaných studií,
- b) odpověli Paulovskou otázku o specifitě.

Megaprojekt měl stát přes 10 milionů dolarů.

Závěrečný přehled vychází v roce 1994.

Jeden ze závěrů:

„there were surprisingly few significant differences
among the treatments at termination“

(Elkin 1994, str. 130)

1980

EFEKT PTÁKA DODO
(ČILI DRONTE, ČILI BLBOUNA NEJAPNÉHO)

V roce 1975 oznamují Luborsky a Singer tento rozsudek ptáka dodo:

„EVERYONE HAS WON AND ALL MUST HAVE PRIZES.“

(„Vyhrál každý a všichni musí dostat ceny.“)

1980

BENEFITS OF PSYCHOTHERAPY

Formálně nový druh metaanalýzy vstupuje na scénu se studií

Smith, Glass & Miller (1980).
The Benefits of Psychotherapy.

Účinnost terapie je definována jako statistická síla efektu (effect size).

Střední silou efektu 0.80 překračují mnohé formy psychoterapie zřetelně střední sílu placebo-terapie.

Nicméně:

Téma statisticky nevýznamných rozdílů zaměstnává vědeckou komunitu až do nevidím.

Ale jen chvilku počkejte, přijde Grawe!

1970 – DNES

GENERICKÝ MODEL PSYCHOTERAPIE

Co a jak účinkuje v psychoterapii –
dlouho zněla otázka: nespecificky nebo specificky?

Dnes je hledání společných a diferenciálních účinných faktorů
cílem mnohých snažení.

V kapitole bible (Handbook of psychotherapy and behavioral change)
„Proces a výsledek (process and outcome) – ještě jednou“
uspořádávají Orlinsky, Grawe & Parks (1994)
nekonečnou rozmanitost pomocí

„generického modelu psychoterapie“
(generic model of psychotherapy)

prvního ateoreticky konstruovaného výzkumného modelu.

(Orlinsky & Howard, 1986).

Terapeutický vztah – therapeutic allince – helping alliance –
se stávají nejlépe zkoumaným fenoménem.

Přitom jsou rozlišovány (Horvath & Greenberg, 1994):

- a) přímé působení
- b) zprostředkované působení
- c) interaktivní působení

1970 – DNES

ZÁKLADNÍ VÝZKUM

Nové metodologie pro klinické výzkumy jsou aplikovány v rámci tří nadoborových výzkumných projektů v Hamburku, v Giessen a v Ulmu, podporovaných DFG i v řadě dalších projektů:

- Analýza chování, např. mimiky
- Obsahová analýzy psychoterapeutických textů
- Psychofyzilogické analýzy

Studium kazuiistik se stává znovu společensky únosné („*hoffähig*“).

Čili: Popis, o čem je případ.

Motto: Zpět k single case study.

(Grawe 1988)

V devadesátých letech získávají kvalitativní výzkumy na respektu.

1994

GRAWEHO KONFESE

Nová obsáhlá metaanalýza strhává veřejnost v SRN do bouřlivých diskusí.

Mnozí se zúčastnili, tři vyhráli, jenom dva dostanou cenu.

Je vyhlášen konec mentality „nechat se pohodlně vozit“
(„*Trittbrettfahrer-Mentalität*“).

Každá forma terapie musí předložit důkazy účinnosti pomocí kontrolovaného experimentu.

Problém je počas rozpadu výpovědí:

Např. Grawem zpochybněný autogenní trénink se může mezitím vykázat 60 kontrolovanými studiemi.

Vizionářská konfese:

Nalézáme se na cestě ke Všeobecné Psychoterapii.

(Grawe 1998)

1950 – 2000

EFFICACY AND EFFECTIVENESS VNITŘNÍ A VNĚJŠÍ VALIDITA

Jedni provádějí experimentální terapeutické studie –
druzí vyšetřují klinické soubory.
Pravdu mají oba.

Je třeba vyjasnit, který typ studie odpovídá které otázce!

Penn Psychotherapy Study

(Luborsky et al. 1988)

Heidelbergský katamnestický program

(von Rad et al. 1988)

Columbia Records Project

(Bachrach 1993)

STOP study

(Sandell et al. 1998)

1990-2000

MULTICENTRICKÉ STUDIE

Nově v SRN:

- společně plánovat
- odděleně sbírat data
- společně vyhodnocovat

Sen.

Crohn-studie

(Feiereis 1990)

Evropská Consultation-Liaison Studie

(Herzog et al.)

Multicentrická studie o poruchách příjmu potravy

(Kächele et al. 1999).

5 let, 1200 pacientek ve stacionární péči,
prospektivně až k 2- a 5-leté katamnéze.

Co vyšlo?

Zatím neprozradím, na případu se pracuje.

OD 1990

QUALITY MANAGEMENT

Zajišťování kvality rutinní péče není žádný výzkum.
Ale představuje předmět výzkumu sui generis.

(Kordy 1992)

Nové databankové technologie a
nové statistické postupy
(např. HLM – hierarchické lineární modely)

umožňují

doprovodnou evaluaci jednotlivých terapií.

(Howard 1997; Lambert 1994; Kordy 1999)

1999

VÝHLED

**Navigare necesse est – to je zřejmé.
Kam se má jet, to už méně.**

Základní výzkum:

diskursní analýza,
analýza chování,
sub-symbolické chování (multiple code),
neuro-analýzy,
psychoimunologické analýzy
atd.

Experimentální terapeutické studie

Epidemiologické analýzy zdravotní péče – health service research

Analýzy nákladů a užitku

**Zkrátka a dobře:
evidence based practice.**

Literatura

- Abel U, Koch A (Hrsg) (1998) Nonrandomized Comparative Clinical Studies. Symposium Publishing, Düsseldorf
- APA CoP (1982) Psychotherapy Research. Methodological and Efficacy Issues. *American Psychiatric Association, Washington*
- Bachrach HM (1993) The Columbia records project and the evolution of psychoanalytic outcome research. In: Shapiro T, Emde R (Hrsg) Research in psychoanalysis: Process, development, outcome. Int Univ Press, New York, S 279-298
- Baumeyer F (1971) Zur Geschichte der Psychoanalyse in Deutschland. 60 Jahre Deutsche Psychoanalytische Gesellschaft. *Z Psychosom Med Psychoanal* 17:203-240
- Beckmann D (1988) Aktionsforschungen zur Gegenübertragung. Rückblick auf ein Forschungsprogramm. In: Kutter P, Raramo-Ortega R, Zagermann R (Hrsg) Die psychoanalytische Haltung. Verlag Internationale Psychoanalyse, München, S 231-244.
- Bergin AE, Strupp H (1972) Changing frontiers in the science of psychotherapy. Aldine, New York
- Bergin AE, Garfield SL (Hrsg) (1971) Handbook of psychotherapy and behaviour change. An empirical analysis, 1st edn. Wiley & Sons, New York Chichester Brisbane
- Bergin AE, Garfield S L (Hrsg) (1994) Handbook of Psychotherapy and Behavior Change. Wiley, New York Chichester Brisbane
- Beutler L, Cargo M (Hrsg) (1991) *Psychotherapy Research. An International Review of Programmatic Studies.* APA, Washington, DC
- Breuer J, Freud S (1895) Studien über Hysterie. Deuticke, Leipzig Wien
- Dührssen A (1962) Katamnestiche Ergebnisse bei 1004 Patienten nach analytischer Psychotherapie. *Z Psychosom Med* 8:94-113
- Dührssen A (1972) Analytische Psychotherapie in Theorie, Praxis und Ergebnissen. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen
- Dührssen AM, Jorswieck E (1965) Eine empirisch-statistische Untersuchung zur Leistungsfähigkeit psychoanalytischer Behandlung. *Nervenarzt* 36:166-169
- Eckert J, Wuchner M (1994) Frequenz-Dauer-Setting in der Gesprächspsychotherapie heute. *GwG-Zeitschrift* 25:17-20
- Elkin I (1994) The NIMH Treatment of Depression Collaborative Research Program: Where we began and where we are. In: Bergin A, Garfield S (Hrsg) Handbook of Psychotherapy and Behavior Change. 4th. edition. John Wiley & Sons, New York, S 114-139
- Eysenck HJ (1952) The effects of psychotherapy: an evaluation. *J Consulting Psychology* 16:319-324
- Eysenck HJ, Beech HR (1971) Counter conditioning and related methods. In: Bergin AE, Garfield SL (Hrsg) *Hand book of Psychotherapy and Behavior Change.* Wiley & Sons, New York, S 543-611
- Faber F, Haarstrick R (1996) Kommentar Psychotherapie-Richtlinien, 4. Auflage. Jungjohann Verlagsgesellschaft, Neckersulm Stuttgart

- Faller H, Frommer J (Hrsg) (1994) *Qualitative Psychotherapieforschung*. Asanger, Heidelberg
- Feiereis H (1989) Diagnostik und Therapie der Magersucht und Bulimie. Hasn Marseille Verlag, München
- Fenichel O (1930) Statistischer Bericht über die therapeutische Tätigkeit 1920-1930. In: Radó S, Fenichel O, Müller-Braunschweig C (Hrsg) *Zehn Jahre Berliner Psychoanalytisches Institut. Poliklinik und Lehranstalt*. Int Psychoanal Verlag, Wien, S 13-19
- Frank J (1960 (1982)) Persuasion and healing: a comparative study of psychotherapy. The Johns Hopkins Press, Baltimore dt. Die Heiler. Klett-Cotta. Stuttgart
- Freud S (1919a) Wege der psychoanalytischen Therapie. S 181-194, GW Bd 12
- Garfield SL, Bergin AE (Hrsg) (1978) Handbook of psychotherapy and behaviour change. An empirical analysis, 2nd edn. Wiley & Sons, New York Chichester Brisbane
- Garfield SL, Bergin AE (Hrsg) (1986) Handbook of psychotherapy and behavior change. Wiley, New York
- Geuter U (1982) Die Professionalisierung der deutschen Psychologie im Nationalsozialismus. *Freie Universität Berlin*
- Grawe K (1976) Differentielle Psychotherapie I. Hans Huber, Bern
- Grawe K (1988b) Zurück zur psychotherapeutischen Einzelfallforschung. *Z Klin Psychol* 17:4-5
- Grawe K (1998) Psychologische Therapie. Hogrefe, Göttingen
- Grawe K, Donati R, Bernauer F (1994) Psychotherapie im Wandel - Von der Konfession zur Profession. Hogrefe, Göttingen, Bern, Toronto, Seattle
- Greenberg L, Pinsof W (Hrsg) (1986) The psychotherapeutic process. A research handbook. *The Guilford Press, New York. London*
- Horvath A, Greenberg L (Hrsg) (1994) The working alliance: theory, research and practice. Wiley, New York
- Howard K, Martinovich Z (1997) An empirical basis for case assignment. In: Kächele H, Mergenthaler E, Krause R (Hrsg) *Psychoanalytic Priocess Research Strategies II: Twelve years later*. <http://sip.medizin.uni-ulm.de/>, Ulm,
- Howard K, Moras K, Brill P, Martinovich Z, Lutz W (1996) The evaluation of psychotherapy: Efficacy, effectiveness, patient progress. *Am Psychologist* 51:1059-1064
- Howard K, Orlinsky D, Lueger R (1994) Clinically relevant outcome research in individual psychotherapy. *Brit J Psychiatr* 165:4-8
- Kächele H (1981) Zur Bedeutung der Krankengeschichte in der klinisch-psychoanalytischen Forschung. *Jahrbuch der Psychoanalyse* 12: 118-178
- Kächele H (1992) Narration and observation in psychotherapy research. Reporting on a 20 year long journey from qualitative case reports to quantitative studies on the psychoanalytic process. *Psychotherapy Research* 2:1-15
- Kächele H, Eckert J, Hillecke W (1999) Zeit für Psychotherapie. in Vorbereitung
- Kächele H, Novak P, Traue H (1989) Psychotherapeutische Prozesse: Struktur und Ergebnisse. *Der Sonderforschungsbereich 129: 1980-1988. Zsch Psychosom Med Psychoanal* 35:364-382

- Kächele H für die Studiengruppe MZ-ESS (1999) Eine multizentrische Studie zu Aufwand und Erfolg bei psychodynamischer Therapie von Eßstörungen: Studiendesign und erste Ergebnisse. *PPmP Psychother Psychosom med Psychol* 49: 100-108
- Kächele H, Richter R, Thomä H, Meyer AE (1999) Psychotherapy Services in the Federal Republic of Germany. In: Miller N, Magruder K (Hrsg) The cost effectiveness of psychotherapy: A guide for practioners, researchers and policymakers. Oxford University Press, Oxford, S 334-344
- Kächele & Thomä (1999) Lehrbuch der psychoanalytischen Therapie. Band 3: Forschung. <http://sip.medizin.uni-ulm.de>
- Klein M (1961) Narrative of a child analysis. Hogarth, London
- Kernberg OF, Bursteine ED, Coyne L, Appelbaum A, Horwitz L, Voth H (1972) Psychotherapy and psychoanalysis. Final report of the Menninger Foundation. *Bull Menn Clin* 36:3-275
- Kernberg OF (1973) Summary and conclusions of psychotherapy and psychoanalysis. Final report of the Menninger Foundation's Psychotherapy Research Project. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 41:62-77
- Kernberg OF (1984) From the Menninger Project to a research strategy for long-term psychotherapy of borderline personality disorder. In: Williams JBWS, R L (Hrsg) *Psychotherapy research: where are we and where should we go?* Guilford Press, New York,
- Kiesler D (1973) The process of psychotherapy: Empirical foundations and systems of analysis. *Aldine, Hawthorne*
- Koch U, Schöfer G (1986) Sprachinhaltsanalyse in der psychosomatischen und psychiatrischen Forschung. Psychologieverlagsunion, Weinheim München
- Kordy H (1992) Qualitätssicherung: Erläuterungen zu einem Reiz- und Modethema. *Zeitschrift für psychosomatische Medizin und Psychoanalyse* 38: 310-324
- Krauthauser H, Bassler M (1997) Das Problem der Randomisierung bei Psychotherapiestudien. *PPmP Psychother Psychosom med Psychol* 47:279-284
- Kubie LS (1952) Problems and techniques of psychoanalytic validation and progress. In: Pumpian-Mindlin E (Hrsg) *Psychoanalysis as science. The Hixon lectures on the scientific status of psychoanalysis. Basic Books, New York, S 46-124*
- Luborsky L, Crits-Christoph P, Mintz J, Auerbach A (1988) Who will benefit from psychotherapy? Basic Books, New York
- Luborsky L, Singer B, Luborsky L (1975) Comparative studies of psychotherapy: Is it true that "Everybody has won and all must have prizes"? *Arch Gen Psychiatry* 32:995-1008
- Luff MC, Garrod M (1935) The after-results of psychotherapy in 500 adult cases. *Brit Med J* 2:54-59
- McNeilly CL, Howard KI (1991) The effects of psychotherapy: A re-evaluation based on dosage. *Psychotherapy Research* 1:74-78
- Mergenthaler E, Kächele H (1994) Die Ulmer Textbank. *PPmP Psychother Psychosom med Psychol* 44:29-35

- Meyer AE (ed) (1981) The Hamburg short psychotherapy comparison experiment. *Psychother Psychosom* 35:77-220
- Meyer AE (1993) Geleitwort zu 'Teusch & Fink "Krankheitslehre der Gesprächspsychotherapie". In: *Teusch L, Finke J (Hrsg) Krankheitslehre der Gesprächspsychotherapie. Neuere Beiträge zur theoretischen Fundierung. Asanger, Heidelberg, S.5-12*
- Miller NE, Magruder KM (Hrsg) (1999) Cost-effectiveness of psychotherapy. Oxford University Press, Oxford
- Mowrer O (1953) Changes in verbal behavior during psychotherapy. In: *Mowrer O (Hrsg) Psychotherapy: Theory and Research. Ronald Press, New York,*
- Mowrer OH (1960) Learning theory and the symbolic processes. *Wiley, New York*
- Mundt C, Backenstraß C (1999) Perspektiven der Psychotherapieforschung. Tübingen . DGPPN-Kongress
- Neustatter WL (1935) The results of fifty cases treated by psychotherapy. *Lancet* 1:796-799
- Orlinsky D, Howard KI (1986) Process and outcome in psychotherapy. In: *Garfield S, Bergin AE (Hrsg) Handbook of psychotherapy and behavior change, 3rd edn. Wiley, New York, S 311-381*
- Parloff MB (1979) Can psychotherapy research guide the policymaker? A little knowledge may be a dangerous thing. *Amer Psychol* 34 :@@@
- Paul GL (1966) Insight versus desensitization in psychotherapy. Stanford University Press, California
- Pumpian-Mindlin E (Hrsg) (1952) Psychoanalysis as science. The Hixon lectures on the scientific status of psychoanalysis. Basic Books, New York, S 46-124
- Rad M von, Senf W, Bräutigam W (1998) Psychotherapie und Psychoanalyse in der Krankenversorgung: Ergebnisse des Heidelberger Katamneseprojektes. *PPmP Psychotherapie, Psychosomatik, med. Psychologie* 48:88-100
- Radó S, Fenichel O, Müller-Braunschweig C (Hrsg) (1930) Zehn Jahre Berliner Psychoanalytisches Institut. Poliklinik und Lehranstalt. Int Psychoanal Verlag, Wien*
- Rapaport D (1970) Die Struktur der psychoanalytischen Theorie. Versuch einer Systematik. *Klett, Stuttgart*
- Rogers CR (1942) Counseling and psychotherapy. *Houghton Mifflin, Boston*
- Rogers CR (1942) The use of electrically recorded interviews in improving psychotherapeutic techniques. *Am J Orthopsychiatry* 12:429-434
- Rubinstein E, Parloff MB (Hrsg) (1959) Research in psychotherapy. Vol. 1 American Psychological Association, Washington
- Sandell R (1999) Wiederholte Langzeitkatamnesen von Langzeit-Psychotherapien und Psychoanalysen. Erste Ergebnisse des "Stockholmer Outcome of Psychotherapy (STOP) Project". *Zsch psychosom. Med.*45:43-56
- Seligman M (1994) What you can change and what you can't. The complete guide to successful self-improvement. A Knopf, New York
- Seligman M (1995) The effectiveness of psychotherapy. The Consumer Reports Study. 50:965-974; dt. Die Effektivität von Psychotherapie. Die Consumer Reports Studie, *Integrative Therapie* 22: 264-287

- Shlien JM (Hrsg) (1968) Research in psychotherapy. Vol. 3 American Psychological Association, Washington, DC
- Simmel E (1930) Zur Geschichte und sozialen Bedeutung des Berliner Psychoanalytischen Instituts. In: Radó S, Fenichel O, Müller-Braunschweig C (Hrsg) Zehn Jahre Berliner Psychoanalytisches Institut. Poliklinik und Lehranstalt. Int Psychoanal Verlag, Wien, S 7-12
- Sloane ER, Staples FR, Cristol AH, Yorkston NJ, Whipple K (1975) Psychotherapy versus behavior therapy. Harvard Univ Press, Cambridge
- Smith ML, Glass GV, Miller TL (1980) The benefits of psychotherapy. Johns Hopkins University Press, Baltimore London
- Spitzer M (1996) Geist im Netz. Spektrum Akademischer Verlag, Heidelberg
- Stetter F (1998) Was geschieht, ist gut. Entspannungsverfahren in der Psychotherapie. Psychotherapeut 43:209-220
- Strupp H, Luborsky L (Hrsg) (1962) Research in psychotherapy. Vol. 2 American Psychological Association, Washington DC
- Stuhr U, Denecke F-W (Hrsg) (1993) Die Fallgeschichte. Asanger, Heidelberg
- Tausch R (1968) Gesprächstherapie. *Verlag für Psychologie, Göttingen*
- Treasure J, Kordy H (1998) Evidence based care of eating disorders: Beware the glitter of the randomized trial. *European Eating Disorder Review* 6:85-95
- Wallerstein RS (1986) Forty-two lives in treatment. A study of psychoanalysis and psychotherapy. *Guilford, New York*
- Walter (1999)
- Zielke M (1989) Kosten-Nutzen-Analysen im Gesundheitswesen: Ein sozialwissenschaftlicher Trend oder ein Weg zur Sicherstellung rationaler Entscheidungsgrundlagen. *Praxis der Klinischen Verhaltensmedizin und Rehabilitation* 129-131